

30. Aldus J.H. Gunning JHzn. in *Pniël*. Recensieschrift Bouwman, *De crisis der jeugd*. *Archief-Kok*. Zeventig jaar na dato maakte een onderzoeker van de Afscheiding bezwaar tegen Bouwmans beschrijving van Van Velzen, die zijns inziens gebaseerd was op subjectieve informatie. Zie: C. Smits, 'De Afscheiding bewaard. De strijd van ds. S. van Velzen te Amsterdam', in: D. Deddens en J. Kamphuis (red.), *Afscheiding – wederkeer. Opstellen over de Afscheiding van 1834*, Haarlem, 1984, pag. 200.

31. De recensent van *De crisis der jeugd* in *De Zeeuw* meende de titel van het boek te kunnen opvatten als een excuus voor de vele twisten: 'Het opschrift is zeer juist gekozen, het was de crisis der jeugd, en dit verontschuldigt veel.' Recensieschrift *De crisis der jeugd*. *Archief-Kok*.

32. Bouwman, *Crisis der jeugd*, pag. 67.

33. Bouwman, *Ibidem*, pag. 7.

kelijke vergaderingen en theologische disputen om, ongetwijfeld is geweest.

Als sleutel tot de vroege geschiedenis van de afgescheiden kerken hanteerde hij het geschil over het kerkbegrip en de kerkenordering, dat hoofdzakelijk liep tussen Scholte en diens naar independentisme neigende opvattingen enerzijds en De Cock en Van Velzen als bepleiters van een op belijdenis en kerkorde rustend akkoord van kerkelijk samenleven anderzijds. Bouwman beschreef de geschiedenis van de Afscheiding als een geschiedenis die zich in een historisch vacuüm scheen af te spelen en waarin personen veeleer optraden als dragers van theologische ideeën, dan als mensen van vlees en bloed. Binnen dit raam konden de karakterzwakheden van Van Velzen en de overdrijvingen van De Cock in Bouwmans beoordeling nooit opwegen tegen de afwijkende theologische standpunten van Scholte en dus heette het bij hem terecht: exit Scholte.

Het illustreert de invloed van de geschiedschrijver Bouwman dat zijn typering 'crisis der jeugd' een begrip is geworden. Los daarvan staat de vraag of de woorden hier gelukkig zijn gekozen. Wij beseffen dat niet meer zo, maar *De crisis der jeugd* was anno 1914 – mede vanwege Bouwmans scherpe oordelen – een in menig opzicht voor gereformeerden onthutsende, volgens de hervormde J.H. Gunning JHzn. zelfs psychopathische geschiedenis.³⁰ Sommige recensenten reageerden op het onthullende relaas met af te dingen op het woord 'crisis'; anderen lazen opgelucht het woord 'jeugd' als Bouwmans sein dat het ziekteproces geheel verleden tijd was.³¹ Men achtte het in elk geval begrijpelijk dat de auteur aan het eind van zijn relaas verzuchtte: 'Wat zou er van de kerken der scheiding zijn terecht gekomen, indien de *mensen* haar hadden moeten handhaven'.³²

De uitdrukking 'crisis der jeugd' impliceert dat de afgescheiden kerken de turbulente beginperiode als onderdeel van een natuurlijk groeiproces wel moesten doormaken en dat de kerken na deze moeilijke periode tot een 'normale ontwikkeling en groei'³³ waren gekomen. Maar de vraag is of het historisch proces wel zo natuurlijk is verlopen en wat een normale ontwikkeling mag heten. Deze laatste vraag klemmt te meer, daar zich met de Afscheiding van 1834 een *novum* had voorgedaan in de Nederlandse kerkgeschiedenis: